

ANONİM BİR TÂRİH-İ ÂL-İ OSMÂN NÜSHASININ SÖZVARLIĞINDA KALIP YAPILAR ve ARKAİK KELİMELER

Mustafa ULUOCAK*

Şükrü BAŞTÜRK**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrine ait tarihî vesikaların önemli bir kısmını "Tevârîh-i Âl-i Osmân"lar oluşturmaktadır. Kuruluştan yaklaşık bir asır sonra kaleme alınmaya başlayan ve bir kısmı anonim özellik taşıyan bu eserler, Osmanlı tarih yazıcılığının da başlangıcı sayılmaktadır. Tarihî yönüyle kuruluş devrinin aydınlatılmasına ışık tutan bu türün ilk örnekleri, edebi yönüyle de o devir Türkçesinin dil özelliklerini yansıtmaktadır. *Tevârîh-i Âl-i Osmân* metinleri, kendine has söz varlıkları ile de aynı zamanda birer dil yadigârı durumundadırlar. Bu çalışmada, Bursa İnebey Kütüphanesi Ulucami 2495 numarada kayıtlı anonim bir *Tevârîh-i Âl-i Osmân* nüshasının söz varlığı içinde arkaik kelimeler, deyim ve kalıp ifadelerin tespitine çalışılmış ve bu anlamda Türkçenin söz varlığına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Târîh-i Âl-i Osmân*, Eski Anadolu Türkçesi, Söz Varlığı, Kalıp İfadeler, Arkaik Kelimeler.

* Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bursa.

** Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bursa.

ABSTRACT

Expression patterns and archaic words in The Lexicology of An Anonymous Copy of Tarih-i Al-i Osman

The texts of "Tevârîh-i Âl-i Osmân" compose an important part of the documents pertaining to the rise period of the Ottoman State. These works, which began to be penned about a century after the establishment and some of which have anonymous characteristics, are regarded as the beginning of the Ottoman history writing as well. First examples of this type, which shed light on the rise period with their historical aspect, also reflect the language characteristics of that period Turkish with their literary aspect. The texts of *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, with their idiosyncratic lexicologies, are each a language heirloom at the same time. In this study, it was aimed to find out words, idioms, and archaic expression patterns mentioned in the lexicology of an anonymous copy of *Tevârîh-i Âl-i Osmân* recorded in Bursa Inebey Library Ulucami numbered 2495, and in this respect, to make some contribution to the lexicology of Turkish.

Key Words: *Tarih-i Al-i Osman, Old Anatolian Turkish, Lexicology, Expression Patterns, Archaic Words.*

Osmanlının kuruluş devrini aydınlatmaya yönelik yazılı kaynakların başında *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân*'lar gelmektedir¹. Bu eserler, devrinin mühim olaylarını yansıtmakla birlikte Osmanlı tarih yazıcılığının da temelini oluşturmaktadırlar.

Osmanlılarda tarih yazıcılığının, devletin ortaya çıkışıyla başladığı ve ilerlemelere paralel biçimde geliştiği söylenemez. Osmanlı kültür sahasında tarihe dair ilk eser ancak devletin kuruluşunun ikinci yüzyılında yani XV. yüzyılın başında yazılmıştır. Günümüze ulaşan bu eser, tarihçiliğinden ziyade şairliğiyle isim yapmış olan

¹ Bkz. Adalıoğlu Hasan Hüseyin, *Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman Geleneği*, *Osmanlı / Bilim, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, C. 8, s. 286.

Ahmedî'nin *İskendername* adlı eserinin sonuna ilave ettiği *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*'ıdır. (Öztürk 1999: 257)²

Ahmedî'den sonra Sultan II. Murad devrinin Osmanlı tarih yazıcılığında önemli bir yeri vardır. Bu dönemde kaleme alınan eserler, menkabe ve destan gibi anonim halk hikâyelerinden derlenmiş, yazarı belli olmayan eserlerdir. Osmanlı devletinin kuruluş dönemine ait esaslı bilgilere rastladığımız ilk kronikler bunlardır. Başlangıçta oldukça kısa bilgileri ihtiva eden *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân*'lar, II. Murad döneminden sonra devrinin olaylarını ayrıntılı bir şekilde anlatarak gelişimlerini sürdürürler.

Zengin bir folklorik malzemeyi içinde barındıran *Tevârih-i Âl-i Osmân*'lar, Beylikler Devri'nde yazı dili olarak gelişmeye başlayan Türkçenin devamlılığında da önemli bir yere sahiptir. Sanat endişesinden uzak, sade bir dille ve halka yönelik olarak kaleme alınan bu eserlerin yazıldıkları dönemde halkın tarih öğrenme ihtiyacını karşılayıp, halka tarih okuma zevki kazandırdığına kuşku yoktur. Bu durum, Anadolu sahasında anonim bir *Tevârih-i Âl-i Osmân* yazma geleneğini de oluşturmuştur. Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde pek çok *Tevârih-i Âl-i Osmân* nüshasına tesadüf edilmesi bunun açık bir delilidir³.

² Osmanlı tarihi konusunda şimdiye kadar bilinen en eski Osmanlı tarihi yazarı, Sultan Orhan'ın imamı (İshak Fakih)'nin oğlu Yahşi Fakih'tir. Günümüze ulaşmayan *Menâkıbnâme* adlı bu ilk Osmanlı tarihi 1389 tarihine kadar geçen hadiseleri ihtiva etmektedir. Bu eserin kendisinden sonra yazılan *Tevârih-i Âl-i Osman*'ların kaynaklarından biri olması kuvvetle muhtemeldir. Bkz.Öztürk Necdet, *Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı, Osmanlı / Bilim, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999, C. 8, s.257.

³ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'ların kimi yazma nüshaları için bkz. Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Çev. Coşkun Üçok), T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 45-47.

Birbirleri ile mukayese edildiğinde benzer özellikleri haiz bu metinlerden biri de Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Ulucami 2495 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

Devrinin karakteristik dil özelliklerini taşıyan bu eser, Süleyman Şah'ın Cengiz Han'ın yayılışı karşısında Anadolu'ya yönelişi ile başlamakta ve Şehzade Bayezid'in 27 Eylül 1546 (H. 1 Şaban 953)'da Karaman'a gidişi ile son bulmaktadır. Buradan eserin muhtemelen XVI. yüzyılın ilk yarısında istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Eserde, diğer anonim kroniklerde görülen aksine İstanbul ve Ayasofya tarihi ile ilgili ayrıntılı ve söylencelere dayalı bilgiler yer almamaktadır. Olaylar 23 Temmuz 1479 (3 Cemaziye'l-Evvel 884) tarihinden itibaren günlük olarak ve birbirine bağlı bir şekilde anlatılmaktadır.

Eserin sırtı meşin, siyah karton kapla ciltlenmiş olup yapraklarının ölçüleri (205x115), (142x70) mm'dir. 19 satırlı 52+34 varaktan oluşan eserin 52 varaklık bölümü *Anonim Tarih-i Âl-i Osmân*, kalan 34 varaklık bölümü ise İslâm tarihi ile ilgili anonim bir metindir. Başı eksik olan eserin adının sonradan yazıldığı anlaşılmaktadır. Vakıf mühründe "Vaúafe Şeyhu'l-ÓAcc 'Oâmân Efendi İbn-i Muâtafa Tekye-i Münzevi Merhým e's-Şeyh e's-Seyyid 'Abdullah NÄâireddin" kaydının bulunması söz konusu kütüphanenin kurucusu Münzevi Abdullah Efendi tarafından vakfedildiğine işaret etmektedir. Nesih kırması hat ile ve harekesiz yazılmış olan eser, tutarlı bir imlâya sahiptir.

Tarihî metin incelemelerinde metnin ortaya konulması kadar içerisinde yer alan dil malzemesinin de çeşitli boyutlarıyla incelenip değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu dil malzemesinin önemli bir boyutunu da o dilin söz varlığı oluşturur. Dillerin söz varlığı denilince bir dildeki kelimelerin tamamı akla gelir. Kelime hazinesi, söz dağarcığı, vokabüler gibi değişik terimlerle de karşımıza çıkan söz varlığı, geniş kapsamlı düşünülünce deyimler, terimler ve

atasözleri gibi unsurları da kapsar (Şahin, 2006: 123). Ayrıca bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, dilde ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir (Aksan, 1996: 11). Dildeki ses, yapı ve anlam açısından bu doğal değişimler genel olarak uzun bir süre içinde oluşur. Özellikle anlam değişimlerinde kelimenin eski anlamı dilde hemen unutulmaz, yeni anlamıyla birlikte bir süre yaşar. Toplum yapısında ve yaşayışında görülen hızlı gelişmeler dili de etkileyeceğinden, dildeki değişimler çoğu kez kelimelerde yani dilin söz varlığında görülür (Dilçin, 1983: 23).

Bu çalışmada söz konusu *Tarih-i Âl-i Osmân* nüshasında yer alan kalıplaşmış birleşik fiillerin, atasözlerinin, ilişki sözlerin ve arkaik kelimelerin geçmişten günümüze nasıl kullanıldıkları ve anlamlarındaki değişiklikler çeşitli eserler⁴ taranarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu yapıların içerisinde günümüzden farklı olarak ses ve kelime değişiklikleriyle kullanılan örnekler eser isminden sonra parantez içinde gösterilmiştir. Taranan eserlerde rastlanmayıp metinde yer alan yapılar metin bağlamında anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Böylece incelenen eser vasıtasıyla Türkçenin söz varlığının tarihî gelişimine ışık tutmak amaçlanmıştır.

⁴ Bu çalışmada "Besim Atalay, *Divanü Lugat-it-Türk Dizini*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006; *Tarama Sözlüğü (I-VIII)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009; *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (I-VI)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009; Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (I-II)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press, London 1972; *Büyük Türkçe Sözlük* <http://tdkterim.gov.tr/bts/>; *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/> (05. 08. 2010), Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, Ankara 1988." eserler taranmıştır.

A. Birleşik Fiil Yapısındaki Deyimleşmiş Kalıp İfadeler⁵

Eserde göze çarpan kalıplaşmış ifadelerin büyük çoğunluğunu ad ya da ad soylu bir veya birden çok kelimenin belirli şekil bilgisi kalıpları içerisinde bir esas fiil ile birleşerek anlam kaynaması ve kalıplaşmasına uğrayarak oluşmuş birleşik fiiller oluşturmaktadır. Taşıdıkları özel anlamlar ile söz varlığımıza büyük bir zenginlik katan bu tarz birleşik fiiller, aynı zamanda Türkçenin dinamik bir işleyiş özelliğini de gösterir. Nitekim dilimiz anlatılması güç birtakım soyut kavramların karşılanması somuttan soyuta yönelme eğilimindedir. Bunu pek çok soyut kavramı somut nesnelere benzetme veya dış dünyadaki somut olaylardan yararlanma yoluyla karşılar. Bu yol, genellikle soyut kavramları baş, göz, kulak, burun, el, ayak gibi vücut organlarıyla yapılan hareketlerle anlatma veya dış dünyadaki elle tutulur, gözle görülür çeşitli somut olaylara benzetme biçiminde kendini gösterir. Soyut bir kavramın karşılanabilmesi için somut bir örnekten hareket edilerek; benzetmeli, mecazlı kullanımların benimsenmiş olması, o somut anlatımı uzunca bir süre sonra bu özel kullanım biçiminden kaynaklanan ve içinde kapsamlı birtakım incelikler de bulunan bir anlam kaymasına uğratar. Böylece anlamca birbirinden ayrı ve kapsamlı yeni kavramlara karşılık olan birleşik söz toplulukları ortaya çıkar (Korkmaz, 2003: 176).

Grammerlerimizde bu konu genellikle ya hiç ele alınmamış ya "birleşik fiiller" başlığı altında öteki birleşik fiiller ile bir arada örneklendirilmiş yahut da sınıflandırmada yer verildiği halde açıklamalar bir iki cümleyle

⁵ Birleşik fiil yapısındaki deyimleşmiş kalıp ifadelerin tasnifinde Zeynep Korkmaz'ın konu ile ilgili yaptığı sınıflandırma esas alınmıştır. Bkz. Korkmaz Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 838)

geçleştirilmiş; konunun niteliğine uygun tahlil ve değerlendirmeler, derinlemesine araştırma ve incelemeler yapılmamış (Korkmaz, 2003: 837) olmakla birlikte konu ile ilgili yapılan birkaç yeni çalışmada birleşik fiillerin anlam ve yapı bakımından sınıflandırılması üzerinde durulmuştur⁶.

Üzerinde çalıştığımız *Târih-i Âl-i Osmân* nüshası, kalıplaşmış birleşik fiiller açısından oldukça zengin malzeme sunduğundan konu ile ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Eserde yer alan "aman vermek, ayrı düşmek, vatan tutmak" gibi kalıplaşmış birleşik fiillerin bir kısmı günümüzde de aynen kullanılırken bir kısmı "uş gelmek, seferin çekmek, uavlunbaz uáumak, Allâh emrine varmak, úuruya çekmek, kürege biraúmak, ılâar çekmek, duèÀsı ouı nişÀna irişmek, yüz göge dutmak, iki úonaàı bir itmek, bodur boúuñ elinden èÀciz olmak, úaràasekmez İblis degnegiyle yürümez" örneklerinde olduğu gibi günümüz yazı diline ulaşmamıştır. Ayrıca "fiàÂn úopmak, úış dutmak, oda urmak, àÂfil düşmek, úıllıcıyla çalmak, bir sözü iki olmamak, yire berÀber eylemek, èÀlemi gözüne úar eylemek" örneklerdeki gibi bazı kalıplaşmış yapıların günümüzden farklı olarak birtakım ses, şekil ve kelime değişmeleriyle kullanılmış olduğu görülmektedir.

I. Tek Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bu birleşik yapılarda fiilden önce gelen ad veya ad grubu fiile ya yalın ya da ad durum ekleriyle özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf olarak bağlanmıştır.

1. Özne + Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

⁶ Bkz. Öztürk Deniz, *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 13-46; Dinçer Aslıhan (2010), (tanıtma) "Deniz Öztürk, Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 24: 178-184.

adı añıl-: Kendisinden söz edilmek, hatırlanmak.

*şimdi ol èazizlerüñ **adı añılur** ol vilÀyetlerde köyleri vardur 2b-11*

ecel yetiş-: Ölmek.

*Sazludereye varıcaú **ecel yetişüp** anda SulùÀn BÀyezid vefÀt eyledi 37a-18*

(bir şey) elden git-: Bir şeyi yitirmek, o şeyden yoksun kalmak. (ÖADS, s.751 ; TS, C. III, s. 1424'te bu deyim elden varmak şeklindedir.)

*gemiler ve bunca yaraú daði **elden gitdi** bu vechle şikest vÀúie oldu 47b-1*

fiàÀn úop-: Bağırarak ağlamak, inlemektir. (ADS: figan eylemek)

*helÀk olup úouat içinde bir **fiàÀn úopdı** 34b-14*

gün dutul-: Ay'ın, Dünya ile Güneş arasına girmesinden dolayı yeryüzünün bazı bölgelerine ayın gölgesinin düşmesi.

*Edirne de úarÀr idüp ikindü vaútinde tam **gün dutulup** èÀlem úarañuluú olup ve úuyruklu yıldız úoadı 20a-1*

ilçi úoş-: Elçi olarak tayin etmek, görevlendirmek.

*SulùÀn BÀyezid daði **ilçi úoşup** Mıâıra gönderdi 31a-2*

úış dut-: Kışın şiddetli soğukları başlamak. (ADS: kış basmak)

*nÀgÀh **úış dutup** úar yaadı ziyÀde ãovuú olup èasker ve úavar ol ãovuàa úÀúat getürmedi 43b-3*

od düş-: Yangın çıkmak.

*Burýsa şehrinde **od düşüp** yigirmi beş maóalle yanup àarÀb oldu 30b-2*

úoyum gel-: Ganimet elde etmek. (TS, C. II, s. 1221: doyum eylemek)

*Firuz Bege aúın virdiler varup EflÀú'a segirdüp àÀyet **úoyum geldiler** SulùÀn Meómed*

...EflÀú iline aúin gönderdi àÄyet **úoyum geldiler**
17a-16

úoyum ol-: Ganimete kavuşmak, zengin olmak.
(TS, C. V, s. 3840)

*EflÀú begi àayli işler itmiş idi vardı EflÀú'a
vurdu **úoyum olup** geldi 19b-3*

úuş gel-: Rast gelmek, tesadüf etmek,
karşılaşmak. (TS, C. V, s. 3859)

*cebelü kÀfir çerisi pususına **úuş gelüp** ol
aúuncılar ÚÀsım voyvoda ile anda vÀúìeaya uàrayup
kimi şehid ve kimi esir oldılar 43b-18*

ümedi kesil-: Artık olacağını beklememek.
(ADS: ümidini kesmek, ümit kesmek)

*kendülere yardım ve mededci gelmekden daòì
ümidleri kesilüp èÀciz úaldılar 32a-19*

yağı yürü-: Hücum etmek, saldırmak.

*SulùÀn èAlÀ'üddin üzerine nÀgÀh **yaàì yürüdi**
1b-16*

yıldırım şaúı-: Gök gürültüsü ve şimşekle
görülen, hava ile yer arasındaki elektrik
boşalması, saika meydana gelmesi.

*ve İstanbulda ŞaèbÀn ayınıñ yigirmi ikisinde
yekşenbe gün āubó-ı āÀdıú vaútinde yaàmur yaàup
yıldırım şaúıyup bir āÀèiúa peydÀ oldı 30b-12*

zelzele düş-: Kargaşa çıkmak, asayiş bozulmak.

*ve yeñiçeri baş úaldurup Edirne de Buçuú Depeye
çúdı şehir òalúına **zelzele düşdi** ÒÀdım PÀŞÀ
beglerbegi öldürmege úaād itdiler ÒÀdım PÀŞÀ úaçdı
sarÀya varup 22b-11*

2. Nesne + Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

alay düz-: Alayı (ordu) savaşa hazırlamak.
(TS, C. I, s. 89'da "alay tertip etmek, askeri saf
saf dizmek" anlamındadır. Ancak düzmek kelimesi DS,
C. II, s. 1647'de bir şeyi hazırlamak anlamında
kullanılmaktadır. Buradan hareketle deyim
metnimizdeki anlamı da birşeyi hazırlamak anlamında
düşünülebilir.)

Yıldırım ÔÀn aòşam vaútinde úondi Cumèa gün
èale'ã-ãabÀó **alaylar düzdiler** birbiriyle buluşdılar
13a-9

aman dile-: Önce direnirken zor karşısında
boyun eğip canının bağışlanmasını dilemek. (BTS;
ÖADS, s. 571)

Üumanbay maúÀm-ı taøarruèa gelüp bir úÀéiyı
ilçi gönderüp **aman dilemiş** 40b-7

aman vir-: Önce direnirken zor karşısında
boyun eğip canının bağışlanmasını dilemek. (BTS)

SulùÀn Selim daòì ol kimseler muvÀcehesinde
aman virüp nÀme yazup nÀãióler gönderdi 40b-8

ardın bas-: Peşini bırakmamak, takip etmek,
geriden vurmak. (TS, C. I, 187)

Firÿz Beg Oàlı ve Uzàur Oàlı èìsÀ Beg EflÀú
çerisi üzerine olup bir niçe aúıncıyla ardın baãup
òaylı kÀfir helÀk idüp ulu àazÀ oldu 23a-19

ardın sür-: Peşini bırakmamak, takip etmek.
(TS, C. I, 189)

ol úaçdı bular ardın sürüp úodı 45b-10

aúçe kesdir-: Para bastırmak, sikke darbetmek.
(TS, C. I, s. 70)

yeñi **aúçe kesdirüp** eski aúçeye yasaú itdiler
10b-12

aúın ãal-: Hücum etmek, saldırmak. (TS, C. I,
s. 71)

ol cÀnibde olan Arnavuduñ Àãilerine **aúın ãaldı**
ammÀ kÀfir ãarplanup igen òayr itmediler 47b-18

aúın çaàır-: Hücum etmek, saldırmak.

Yaèúÿb Àaa dirlerdi bir sancaú begi var idi
Engürüs vilÀyetine **aúın çaàırup** üç dört yüz miúdÀrı
aúıncıyla varup Engürüs Begler begisi Direncilban
nÀm kÀfir bir nice biñ kÀfirle İslÀm çerisin
úarşulayup cenk itdi 31b-19

aúın gönder-: Hücum etmek, saldırmak.

Mora úarafına vardı Úaraferyede úurdı dört
yaña **aúın gönderdi** mübÀlaàa mÀl cemè itdiler 10a-17

aúın vir-: Saldırmak, hücum etmek.

*Pes SulùÀn MurÀd áÀzi Lalası ŞÀhine Zaàrayı ve Filibe ol ùaraflara **aúin virdi** varup ol ùarafları fetó itdiler 7a-8*

at sal-: At sürmek, at sürerek hücum etmek. (TS, C. I, s. 279)

*adına áÀzi MuãùafÀ dirlerdi niyyet-i àazÀ diyüp ilçinüñ üzerine **at ãaldı** irüp úılıcıyla yüzinde ve başında çalup depeledi 30a-1*

baş kaldır-: Ayaklanmak, isyan etmek. (TS, C. I, s. 443'te baş kaldırmak deyimi "belirgin durum göstermek" anlamındadır. Ancak bu anlam metnimizdeki kullanımıyla uyuşmamaktadır. Ayrıca bu deyim BTS'de ve ADS'de de yer almamaktadır. Yalnız konuyla ilgili olarak yapılan bir çalışmada bu deyimın anlamı "isyan etmek, ayaklanmak" olarak verilmiştir (Öztürk 2008: 564).

*Börklüce MuãùafÀ ol vilÀyetlerde òayli şevket dutup **baş úaldırmiş** idi iki üç biñ Àdem olmuş idi pes BÀyezid PÀşÀyla SulùÀn MurÀd varup Úaraburunda Börklüce MuãùafÀ ile buluşup òayli ceng itdiler 17b-15*

başın al-: Öldürmek. (TS, C. I, s. 437)

*Anaòolı Beglerbegisi Óaú èavniyle Ustacalu oàlınuñ **başın alup** helÀk itdi 38a-9*

ber-dÀr it-: İdam etmek, asmak.

*Úorlaú Hÿ KemÀli birúaç mürìdiyle dutup **ber-dÀr itdiler** 18a-4*

binÀsın ur-: Yapmak, kurmak, inşa etmek.

*defèa Edirne de Yeñi CÀmiè binÀ idüp cumèa gün kendü eliyle **binÀsın urup** andan Engürüs vilÀyetine sefer idüp 20a-14*

boynın ur-: Başını keserek öldürmek. (TS, C. I, s. 651; ÖADS, s. 660: boynunu vurmak)

*bir èulÿfecinüñ **boynın urdı** 37a-11*

bünyÀdın ur-: Bir yapının temelini yapmaya başlamak. (ÖADS, s. 1070: temel atmak)

*bir èimÀret ve bımÀr-òÀnenüñ **bünyÀdın urdı** 28b-17*

danişú it-: İstişare etmek. (TS, C. II, s. 997)

ve ol zamàn begler úardaşıyla **danişú idüp** iş işlerlerdi 4b-9

deryÀ yüzün dut-: Denizde denetimi ele geçirmek, geçit vermemek.

Frenk-i laèin mübÀlaàa gemiler göndermiş deryÀ yüzün dutup yol virmedi 21b-7

destÿr vir-: İzin vermek. (BTS)

Ece Beg ve FÀø11 Beg eyitdiler ey pÀdişÀh eger destÿr virürseñüz biz ikimüz geçelüm taúdirde ne ise görevüz 5a-12

dil söyleş-: Konuşmak.

ve bir dürlü **dil söyleşürler** òarÀc virmezler 31b-2

dilek dile-: Dilemek, rica etmek. (TS, C. II, s. 1150: dilek etmek, dilek eylemek)

èArab eyitdi SulùÀnumdan dilek dilerüm ki beni İstanbula elçilige gönderesin 11a-6

düñür düñürşi ol-: Derleme sözlüğünde bu kelime dünürşü şekliyle gelin almaya giden kadınlar, gelinin yanında bulunan yenge anlamlarıyla yer almaktadır. Ancak metnimizde bu ikileme şeklinde kalıplaşarak hısım, akraba olmak anlamında kullanılmıştır. (DS, C. II s. 1633)

Edirne de úarÀr idüp Vulú úızını Yıldırım ÒÀn'a virdi düñür düñürşi oldılar 10a-19

evini bas-: Öldürmek kastıyla eve hücum etmek. (Öztürk 2008: 137).

Óasan PÀşÀnuñ daòi evin baädılar çou fesÀdlar itdiler 35b-18

fırâat bul-: Uygun, elverişli zaman bulmak. (ADS)

ol arada **fırâat bulup** depeledi ammÀ ol áÀzi daòi anda şehid oldı 3a-3

fırsat vir-: Bir işi yapmak için uygun, elverişli şartı sağlamak. (ADS)

èÀúıbet Òaú TeèÀLÀ fırâatı èOãmÀn'a virdi 3b-1

iòlĀā göster-: Samimi davranmak, içten bağlanmak. (BTS, sadakat göstermek)

Àòirü'l-emr ol cĀnibüñ èArabları ve şeyðleri bu cĀnibe **iòlĀā gösterüp** yolın baàlayup Üumanbayı dutup SulùĀn Selime gönderdiler 40b-13

úapusın açdurma-: Sınırları içine sokmamak.

GĀh gĀh İstanbula daði segirdürlerdi İstanbuluñ **úapusın açdurmazlardı** 15b-19

úaydın gör-: İdam etmek. (TS, C. IV, s. 2369)

èĀúıbet Yaèúyb Çelebiyi getirüp gel seni babañ ister diyü çadıra úoyup **úaydın gördiler** 9b-3

kendüye döndür-: Kendi tarafına çekmek, etkisi altına almak.

Börklüce MuãufĀ Aydın iline vardı andan göçdi Úaraburuna vardı ol vilĀyetlerde óayli mürĀéiliúler eyledi Aydın ili vilĀyetin **kendüye döndürdi** ve her nevèi tertibler úodı óĀşĀ kendüye peyĀĀmber didürdi 17b-7

úılıç úoy-: Hücüm etmek, saldırmak, kılıçtan geçirmek. (TS, C. IV, s. 2482)

İslĀm leşkeri bunuñ atluları yigit erenler cebelü ardınca gelen çıblaú kĀfire girüp **úılıç úoydılar** ol çıblaú kĀfir daði anı görüp **úılıç úorúusından úaçup** 23b-12

laaim at-: Muhasara edilen kaleyi düşürmek yahut düşman ordugahına zarar vermek maksadıyla yer altından açılan yola barut yerleştirip ateşlemek. (TTS, C. II, s. 347)

úalèanuñ úandaúını ùoldırdılar ve êarbýzenler ile döğüp yer altından temelín úazdırup **laaimlar atdılar** 42b-4

manúır kesdir-: Para bastırmak, sikke darbetmek. (TS, C. I, s. 70, aúçe kesdir-)

şehri òĀli buldılar esbĀbı alup øabù itdiler ùopları **manúır kesdirüp** oturıvardılar 46a-10

maálaóatın gör-: İş yapmak.

baña yigirmi gün mühlet vir Yeñi bĀàçede otursun ben **maálaóatın göreyin** andan çıúup Dimetouaya varup anda oturayın didi 36b-14

meöhöp dut-: Kendine göre bir inancı, düşünceyi benimsemek.

ve ekâer ðalúı ve reèÀyÀsı bÀùıl meöhöp dutup
44b-14

ocak söyündür-: Ailesini dağıtmak, evini yıkmak dağıtmak. (TS, C. V, s. 3545)

bugün baña ise yarın sañadur ocaú söyündürmek
eyü olmaz 14a-16

odasın baã-: Öldürmek kastıyla odasına hücum etmek.

Piri PÅşÀnuñ odasın baãdılar 38b-10

ëözrin dile-: Yaptığı bir yanlıştan ötürü bağışlanmasını istemek. (ADS; ÖADS, s.1000: özür dilemek)

ammÀ ãoñra ol úaçan eski begi ëözrin dileyü
kendü ayaàıyla úapuya geldi 48b-3

pişkeş çek-: Hediye vermek. (ÖADS, s. 1011: Bir kimseye yaranmak için ya kendisini ya da başkasının malını armağan olarak sunmak; BTS, ADS: Başkasının malını birine bağışlamak; verilmemesi gereken bir şeyi uygunsuz bir amaçla veya yersiz olarak birine vermek; TTS, C II, s. 773: hediye yerinde kullanılır bir tabirdir.)

óiaÀrdan úaşra çıúup pÀdişÀha pişkeşlerin
çeküp óiaÀrı teslim eyledi 42b-8

ãal düz-: Sal hazırlamak.

Ece Beg ve FÀøıl Beg ikisi bir ãal düzüp
bindiler 5a-17

seferin çek-: Savaşa girmek.

Úara Boàdan leşkeriyle buluşup ceng eyledi
ammÀ leşker øaèif olmuş idi İskenderiyye seferin
çekmiş idi 27a-12

segirdim it-: Akın etmek, hücum etmek. (TS, C. V, s. 3362)

Evrenos Beg ve ÓÀcı İl Begi dirlerdi bu ikisi
gelüp àAziler ile Dimetouaya ve İl Begi Biràuzına
segirdim iderlerdi 6a-14

segirdim sal-: Akın etmek, hücum etmek (TS, C. V, s. 3363)

bundan *ãõnra Gelibolı dÀyiresine **segirdim** **ãaldılar** 6a-6*

serencÀm çek-: Zorluk ve sıkıntı yaşamak.

ammÀ ãusuzluúdan ve ıssıdan ve úitliúdan çou kişi helÀk oldu ve'l-óÀãıl çou serencÀm çeküp Àoir kendünüñ úadimden óükm itdúgi CezÀyire düşdiler 47b-4

siñirin çal-: Hareket edemez hâle koymak için vurup ayak sinirini kesmek.

*MýsÀnuñ bir úulı var idi äaruca Derzi dirler idi kendü úulı idi MýsÀnuñ atı **siñirin çaldı** MýsÀ düşdi 16b-4*

SulùÀn dik-: Atamak, nasbetmek, hükümdar yapmak, sultan etmek. (TS, C. II, s. 1144)

*MauÀm-ı Miãıra varup ulu düveydÀr-ı aèôam olan ÚumÀnbay **SulùÀn dikdiler** 39a-9*

ãyrete gelme-: Görünmemek, saklanmak.

*Úara Boàdan üzerine yürüdi úara Boàdan begi úaçup **ãyrete gelmedi** il gün pÀdişÀha muüie oldılar 47b-18*

ãusuzluú çek-: Susamak, suya ihtiyaç duymak.

*AllÀh TeèÀLÀ faølından yaàmur virdi èasker igen **ãusuzluú çekmediler** 39b-17*

şefiè getir-: Hz. Peygamberden yardım istemek.

*ÍlÀhi ÍslÀm dinine sen fırãat ve nuãret vir Muóammed MuãuafÀ èaleyhi efêÀlü'ã-ãalavÀt ve ekmelü't-teóiyiyÀt yüzi ãuyı óauúuıçün diyü **şefiè getirüp** zÀrlıú itdi 22a-5*

şevket dut-: Güçlenmek.

*zirÀ Börklüce MuãuafÀ ol vilÀyetlerde óayli **şevket dutup** baş úaldırmış idi 17b-15*

şifÀ bul-: İyileşmek, onmak. (BTS)

Óau TeèÀla èinÀyetinde şifÀ bulur 3a-7

úavlunbaz úau -: Davul, kös çalmak.

Lala Şâhin Allâhın èinÂyetine âiânup ve PeyâÂmberîñ muècizÂtı berekÂtında **ùavlunbaz úaúup** aòşam úarañusunda irüp dün baâânın itdiler 8a-5

tedÂrikin úoy-: Hazırlık yapmak.

SulùÂn Selime maèlým olıcaú èAceme gitmek **tedÂrikin úoyup** èArab üzerine yürüdi gelüp èArab sınırına girdi 39a-1

tertip ko-: Komplo kurmak.

ve her nevèi **tertipler úodı** óÂşÂ kendüye peyâÂmber didürdi ve bunuñ gibi òayli herzeler söyledi 17b-8

ùop dökdür-: Gülle veya şarapnel atan büyük ateşli silah yaptırmak. (Öztürk 2008: 318).

ve ejderhÂ gibi **ùoplar dökdürüp** Edirnedden ùopları çekdürüp... 24b-7

ùop yaadır-: Top ateşine tutmak, topla üzerine ateş etmek.

gemileri İnebaòtı üzerine varup her biri óiâÂr üzerine **ùoplar yaadırdılar** 32a-16

uç it-: Sınır yapmak.

Evrenos Beg Gümülcineyi **uç idüp** eski Marulyayı fetó idüp òarÂcın aldı 9a-3

vatan dut-: Yurt edinmek. (BTS)

èAcem vilÂyetinden gelüp Rým vilÂyetini **vaúan dutmuş** idi 1b-7

yaàılıú it-: Düşmanlık etmek.

kiçi úardaşı ÚÂsımı Úosúanünde rehín úodı ki hiç **yaàılıú itmeye** 14b-17

yaraân gör-: Hazırlık yapmak. (TS, C. VI, s. 4313)

ve çeri **yaraân görüp** óÂøır oldu 23a-15

yaraú üşür-: Silahla saldırmak.

andan èAli PÂşÂ at āalup úızılbaşuñ içine vardı Üzerine **yaraú üşürdiler** 34b-15

yol iz bilme-: Gideceği yolu ve yeri bilmemek, görgülü davranmamak. (ADS)

Fırât ırmaâı âuyı öñlerine geldi Fırâtı geçmek istediler **yol iz bilmez** göçmen yörükler idi Fırât ırmaâına uâradılar ââfileyin Süleymân Şâh atıyla Fırât ırmaâına girdi öñi yar imiş yatup boâuldi 1a-14

yol vir-: Geçmesine izin vermek. (ADS; ÖADS, s. 1124)

ol vaút Murce nâm Beg idi yanına aldı **yol virdi** Mÿsâyı Rÿm İline geçürdi Edirneye teveccüh itdi 15a-15

yolın bağla-: Yürüyen kimsenin önüne geçip yürümesini durdurmak, yolunu kesmek. (TS, C. VI, s. 4659; ÖADS, s. 1124: yolunu kesmek)

Âdirü'l-emr ol cÂnibüñ èArabları ve şeyòleri bu cÂnibe iòlââ gösterüp **yolın baâlayup** Üumanbayı dutup Sulûân Selime gönderdiler 40b-13

yom dut-: Uğurlu saymak. (ADS)

Firÿz Beg Oâlı gönderdügi ol cebelu kÂfirleri Sulûân Murâda èarø itdiler Sulûân Murâd bunu **yom dutup** inşâa'l-lah işümüz rastdur diyüp Óaúúuñ èinâyetine şükr eyledi 21b-11

yüreklük it-: Cesaret göstermek.

Burÿsa tekfÿrı birúaç daòı tekfÿrla ittifâú idüp **yüreklük idüp** Türküñ üzerine yürüyelüm aradan getürelüm didiler 2b-18

yüz çevir-: Gösterdiđi ilgiyi kesmek. (ADS; ÖADS, s. 1132)

èavrat bunlaruñ cünbüşlerin ve óareketlerin görüp **yüz çevirdiklerin** bildi 51a-13

yüz dönder-: Askeri hezimete uğratmak. (TS, C. II, s. 867, çerinin yüzün döndürmek)

kÂfir leşkeri münhezim olup **yüz dönderdi** ve Direncilban diri dutulup úayd u bendle Sulûân Bâyezide getürdi 32a-4

øararı doúun-: Kötülüđe uğratmak. (ADS)

giderek bize daòı **øararı doúunur** ulalmadan söyündürmek gerek" 48b-18

3. Yer Tamlayıcısı + Fiil Bağlantısı ile Birleşenler:

Àoirete naúl it-: Ölmek.

SulùÀn MurÀd Arnavuda sefer idüp AúçaóíãÀrı alımayup geldi Edirne de úarÀr itdi andan ãoñra sefer itmedi meróým maàfÿr saèid-i şehid SulùÀn MurÀd ÒÀn **Àoirete naúl itdi** 24a-15

AllÀh emrine var-: Ölmek.

Erùugrul vefÀt itdi **Allah emrine vardı** (**Raómetu'l-lah**) Erùugrul elli iki yıl beglik itdi 2a-1

(birinin) ardına düş-: Arkasından gitmek, peşini bırakmamak. (ADS; ÖADS, s. 580)

bÀúi èaskerle PÀdişÀh èAcem leşkerinüñ **ardına düşüp** úovagitti 45b

atası yanına gönder-: Öldürmek.

MuãüafÀ adlu Anaùolıda òayli işler itdi èÀúıbet SulùÀn MurÀd varup İzniúde dutup úaydın gördi **atası yanına gönderdi** andan gelüp Edirne de úarÀr itdi 19a-19

(bir yere) çıkar-: Bir göreve tayin etmek.

bundan ãoñra pÀdişÀh iki iki şehzÀdelerini **sancaàa çıúardı** muúaddemÀ SulùÀn MuãüafÀyı MaènisÀdan úaldırup Amasiyyeye göndermişler idi 51b-8

deñiz yüzine çıú-: Kıyıdan ayrılmak, denize açılmak.

gemiler ile **deñiz yüzine çıúalum** kÀfir bir yere cemè olmadan bir bir úaàıdalım dediler 47a-3

(bir yere) deril-: Bir yere toplanmak. (TS, C. II, s. 1111)

leşker cemè olup SulùÀn MurÀd **úatına dirildiler** 23a-14

dünyÀya gel-: Doğmak. (ADS; ÖADS, s. 739)

èOãmÀn áÀzínüñ **dünyÀya gelmesine** sebab ne oldı 2a-4

(bir yere) düş-: 1. Üzerine yürümek, hücum etmek. (TS, C. II, s. 1349)

Lalası Şâhin ile Gelibolıdan geçdiler úoarı gelüp **Çorlı óiãÄrina düşdiler** èazim ceng itdiler ãoñra yaàmayla aldılar 6b-4

2. Bir yere sığınmak.

Emir SüleymÄn úaçup bir **köye düşdi** ol köy òalúı anı úatlı itdiler 15b-4

3. Konmak, yerleşmek.

Engürüs úralı hüçým idüp gelüp **Nigbolıya düşdi** óiãÄr itdi 10a-3

ele getir-: Ele geçirmek, elde etmek, yakalamak, kazanmak. (TS, C. III, s. 1425)

ÓAcı İl Begi bunu cÄsýslamışlar idi birgün àÄfilen **ele getürdiler** 6b-12

eline gir-: Ele geçmek, elde etmek, yakalamak. (TS, C. III, s. 1428: ele girmek)

ãoñradan ol vilÄyetler anlaruñ **ellerine girmiş idi** 12a

(birinin) eline vir-: Teslim etmek.

èaskerin yigirmişer onar beglerine üleşdürdiler andan ulularını úoricılar **eline virüp** cümlecigini helÄk itdiler 35a-8

fikre var-: Düşünmek.

ol temÄşÄlııàı görüp èacebe úaldı andan biraz durdı **fikre vardı** hiç kimseye nesne dimedi tefekkür èÄleminde iken Ece Beg eyitdi òÄnum ne èaceb **fikre vardıñuz** ne ola didi SüleymÄn PÄşÄ eyitdi neèam bu deñizi öte geçmek niyyet iderüm 5a-7,9

óauúından gel-: Yenmek, öç almak veya cezasını vermek. (ADS; ÖADS, s. 836)

sizden bir kimseñüz nÄ-maèúýl óareket iderse **óauúından gelmege** mÄniè olur mısız didi 37a-7

úılıçdan geçür-: Çok sayıda insanı kılıçla topluca öldürmek. (ADS; ÖADS, s. 927)

Çerkeslerüñ niçesin **úılıçdan geçürüp** niçesi úaçup beriyyeye düşdiler 39a-16

(bir yerden) kop-: Doğduğu yerden ayrılmak, çıkmak.

bundan evvel Aúdeñizde Midilli **adasından úopmuş** bir göñüllü bahÀdır var idi 44a-12

úuruya çek-: Karaya çıkarmak.

Gelibolıda oturup mecmýe gemileri **úuruya çekdürdi** SulùÀn MurÀd daòı Labsekiye geldi 19a-12

kürege bıraú-: Kürek çekme işinde kullanmak.

kÀfiri āıyup úılıçdan geçürüp úurdılar úırılmayı diri dutup esir idüp gemilere úoyup **kürege bıraúdılar** 49b-18

(bir şeyi) oda ur-: Yakmak. (ADS: ateşe vermek)

Bolayır yanında Aúça Liman dirlerdi anda òaylı gemi var idi varup ol gemileri **oda urdılar** geldiler 5b-16

öñe düş-: Önden yürüme, kılavuzluk etmek. (ADS, BTS)

Evrenos Beg Oalı èAli Beg **öñe düşüp** Arnavuda varup SulùÀn MurÀd Edirne de úarÀr idüp Vulú úızını getürüp 20a-6

öñine düş-: Birinin önünden yürüme, birine kılavuzluk etmek. (BTS; ADS; ÖADS, s. 996)

ÓAcı İl Begi ve Evrenos Beg áÀzi MurÀduñ **öñine düşüp** úoarı Edirneye getürdiler 7a-2

rehine úo-: Tutuya bırakmak. (ADS, BTS)

kiçi úardaşı ÚÀsımı Úosúanüinde **rehine úodı** ki hiç yaàılıú itmeye 14b-17

seyràna çıú-: Gezip dolaşmak. (ADS, BTS)

SüleymÀn PÀşÀ vilÀyetine **seyràna çıúdı** seyr iderek Aydınıcúda temÀşÀlıàa vardı temÀşÀlıàı gördi 5a-5

suya dök-: Düşmanı suya kadar sürüp yok etmek. (ADS: denize dökmek)

úral leşkerin **Tuna āuyına dökdi** helÀk ve àarú oldılar 10a-8

(bir şeye) durama-: Karşı koyamamak.

Uzun Óasan çerisi **úopa ve túfege durımayup** Anaòolı Beglerbegisi Davud PÀşÀ ve Maómýd PÀşÀ tedbir idüp her úarafdan èAcem leşkeri üzerine

yürüyüp Uzun Óasan oalı Zeynelüñ başı kesilüp
SulùÀn Meómed'e getürdiler 26b-14

ùopraàa düş-: Ölmek.

Allah èinÀyetiyle fetó itdi ammÀ òayli Àdem
ùopraàa düşdi 42a-8

üzerine aú-: Hücüm etmek, saldırmak.

èOâmÀn çerisi daòì ol yolu úoyup bir cÀnibden
daòì seyl gibi yürüyüp **üzerlerine aúđılar** 40a-5

üzerine düş-: Üzerine yürümek, hücüm etmek.
(TS, C. II, s. 1349)

Andan Yıldırım ÒÀn gelüp tekrÀr Úosùanùin
üzerine düşdi 10a-9

yaraàa bin-: Silahlanmak.

ol esirler bendlerinden òalÀã olup èÀãì
olmuşlar óiãÀr üzerine kÀfir sancaàın diküp yaraàa
binmişler 47a-19

yir deliđine geç-: Toprađa saplanmak, çukura
girmek.

SüleymÀn PÀşÀ bir gün av avlarken atı ayaàı
nÀgÀh **yir delüğine geçer** tekerlenür 6a-16

4. Zarf + Fiil Bağlantısı ile Bağlananlar

èacebe úal-: Hayrette kalmak, şaşa kalmak.
(TS, C. I, s. 2)

ol temÀşÀlııàı görüp **èacebe úaldı** 5a-7

ayru düş-: Birbirinden uzak kalmak. (ADS, BTS)

MuãùafÀ Çelebi atasından **ayru düşmiş** idi
belürsüz oldu 13b-4

belürsüz ol-: Ortadan kaybolmak, ölmek.

èale'l-àÀfilin hücým itdiler FerhÀd Beg anda
belürsüz olup çeriye şikest vÀúìè oldu 29b-1

Yıldırım ÒÀn AllÀh emrine vardı ondört yıl
beglik itdi altı 9. oalı var idi biri cengde
belürsüz oldu beş oalı úaldı 14b-9

(birisiyle) doúuş-: Savaşmak.

èAli PÀşÀ eyitdi varalım **bunlaruñla doúuşalım**
34b-8

àÀfil düş-: Beklenmedik bir sırada yakalanmak, habersiz ve hazırlıksız bir anda bir olayla karşılaşmak, zor duruma düşürülmek. (ADS: gafil avlanmak)

Úızılbaş āınur gibi oldu bular yaāmaya meşāyl olup àÀfil düşicek girü úızılbaş iúdĀm idüp buları āıdırlar 34a-5

hoş gör-: Gücenilecek veya karşılık gelinecek bir davranışı hoşgörü ile karşılamak, anlayışla karşılamak, kusur saymamak. (ADS; ÖADS, s. 860)

SulùĀn èAlĀ'üddin dileklerin úabýl itdi "āariblerdür" diyü bunları òoş gördi 1b-12

ılàar çek-: Atı salıp koşturmak; atla hücum etmek.

èAli PĀşĀ úatında daòı iki biñ miúdĀrı kişi ancaú var idi anlar daòı on dört gün ılàar çekmiş yoràun ve atları ùuràun 34b-7

ılàar it-, (eyle-): Atı salıp koşturmak; atla hücum etmek, akın ve çapul etmek yerinde kullanılan bir tabirdir. (TTS, C. II, s. 3)

áazzĀliden òaber alup ol gice ılàar idüp varup irtesi áazzĀliyle buluşup cenk oldu 39a-14

èAli PĀşĀya òaber geldi cĀn başına āıçrayup beni seven yetsün didi ve ata binüp ılàar eyledi Çubuú ovasına yetişdi 34b-3

úarış murış ol-: Karmakarışık olmak, altüst olmak. (TS, C. IV, s. 2309)

dutup èĀlem úarış murış olmuşdı 1a-1; èĀlem úarış murış oldu 18b-10

úarşu çıú-: Dışarıdan gelenleri karşılamaya gitmek. (TS, C. IV, s. 2321: karşılayı çıkmak; ÖADS, s. 913)

şehre yaúin gelicek SulùĀn Úorúud úarşu çıúup buluşup at üzerinden meróabĀlaşup birbirini teselli virdiler 36a-12

kendü ayaâyyla gel-: Kendi isteğiyle gelmek. (ADS: ayağıyla gelmek)

ol úaçan eski begi èözrin dileyü kendü ayaâyyla úapuya geldi 48b-4

úılıcıyla çal-: Kılıçla vurmak. (ADS: kılıç çalmak; TS, C. IV, s. 2482: kılıç koymak)

úılıcıyla yüzinde ve başında **çalup** depeledi
30a-1

panbuú gibi at-: Yıkmaq, yerle bir etmek.

yıldırım düşüp kiliseyi panbuú gibi atdı ve Uzun Óasan Beg Óalı Yaèúyb Beg vÁúíèaya uàrayup helÀk oldu 30b-14

yıraú úoy-: Uzaklaştırmak, sürgün etmek. (TS, C. III, s. 1957: ırak eylemek)

*Yıldırım ÓAn gördi kim úÀêílar dürlü dürlü fesÀdlar iderler óÀllerine muùúaliè oldu óúkm itdi ne úadar úÀêí var ise getürdi Yeñişehirde **yıraú úoydı** 10b-17*

II. İki Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bu yapıdaki birleşiklerde, fiilden önceki ad ögesi birden çok olabilmektedir.

1. Özne + Nesne +Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

bir sözü iki olma-: Birinin her istediğini hemen yerine getirmek. [ADS; ÖADS, s. 649: bir sözünü iki etmemek (birinin)]

*Óabeşi idi pÀdişÀh úatında **bir sözi iki olmazdı** 11a-2*

2. Özne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

cÀn başına âıçra-: Çok sinirlenmek, çok öfkelenmek. [(ÖADS, s. 903: kan başına (beynine) sıçramak (çıkmaq)]

*"èAli PÀşÀya óaber geldi **cÀn başına âıçrayup** beni seven yetsün didi ve ata binüp ılàar eyledi Çubuú ovasına yetişdi 34b-3*

duèÀsı óuí nişÀna iriş-: Duası kabul olmak.

şefiè getürüp zÀrlıú itdi **duèÀsı oúı nişÀna irişüp** Óaú TeeÀLÀ celle ve èalÀ duèÀsını müstecÀb idüp 22a-6

velvele üstüne düş-: Kargaşanın üstüne gelmek, kendini gürültü patırtının ortasında bulmak.

Úaraman Oàlı İbrahim Beg òurýc idüp Anaòolı vilÀyetine yürüdi **velvele üstüne düşdi** SulùÀn MurÀda òaber oldı 20b-12

3. Özne + Zarf + Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

úaràa sekmez İblis degnegiyle yürümez: Kimsenin uğramadığı ıssız ve sapa yer.

Türkçe Sözlükte kargasekmez; çok ıssız sarp (yer) anlamıyla sıfat olarak verilen bu kelime metnimizde aynı anlamda "karga sekmez iblis değneğiyle yürümez" biçiminde geçmektedir. (ADS; ÖADS, s. 948: kuş uçmaz kervan geçmez).

Yunan iline vardı deñiz yüzünden daði gemiler gelüp küffÀruñ úaçacaú yollarını baàladılar küffÀr daði àarb yirlere ve úaàlar başına beceneler olup úurdılar yolları anuñ gibi düşvÀr ki **úaràa sekmez İblis degnegiyle yürümez** 31a-19

4. Nesne + Yer Tamlayıcısı +Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

èaúlı başından git-: Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak. (ADS; ÖADS, s. 552)

anuñ òid **èaúlı başından gitmiş** imiş hemÀn cenge başladı 34b-12

èÀlemi òarÀba vir-: Yakıp yıkmak, perişan etmek.

Timur ÒÀn èaskerin il içine úaàıdup **èÀlemi òarÀba virdiler** 14a-4

(bir şeyi) elinden al-: Bir şeyden mahrum etmek. (ADS)

Yıldırım ÖAn ol vilâyetleri **ellerinden alıcaú**
Türkmen begleri úaçup èAraba varmışlar idi 12a-18

(bir şey) kibrite dön-: Kibrit gibi yanıcı
hale gelmek.

yay günleri idi ve úuraúılıú zamân idi her aâaç
ve taòta **kibrite dönmüş idi** 48a-16

(birini) önüne bırak-: Önden yürütüp kendisi
ardı sıra gitmek. (ADS; TS, C. V, s. 3106)

İbrahim Pâşâ daði İstanbuldan baèõl èasker ile
sefer idüp Óalebe çıúup andan Úara Óamide vardı
Ulama Begi önüne biraâup èAcem diyârına úllaàuz
idinüp varup Tebriz'e girdiler 45a-14

yüz göge dut-: Yalvarıp yakarmak.

Sulûân Murâd gördi ki ÓAl böyle oldu **yüz göge
dutup** Óaúúa çou şükürler ve taøarruèlar úilup
eyitdi 22a-2

5. Nesne + Özne +Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

úanı helâl rızúı óarâm ol-: Öldürülmesinde
dinen bir sakınca olmamak.

ol fetvâ virdi ki **úanı helâl rızúı óarâmdur**
didi vardılar Siroz içinde âalb itdiler mezârını
anda úodılar 18a-16

6. Nesne + Zarf +Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

emrin tamam eyle-: Öldürmek.

Sulûân Aómedi dutup **emrin tamâm eyledi**
meyyitin Burusaya gönderdi 37b-18

iki úonaâı bir it-: Durup dinlenmeden yol
almak.

pâdişâh daði **iki úonaâı bir idüp** èale't-taèci
yürüyüp Tebriz'e irişüp İbrahim Pâşâyla mülâúât
oldılar 45b-3

7. Yer Tamlayıcısı + Nesne + Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

(bir yere) úllaàuz idin-: Yol göstermek, rehberlik etmek. (BTS)

èAcem diyÀrına úllaàuz idinüp varup Tebriz'e girdiler 45a-14

(bir yere) sancaàın dik-: Bir yerin fethedildiğini göstermek üzere bayrakla işaret koymak. (Öztürk 2008: 294).

óiaÀr üzerine kÀfir sancaàın diküp yaraàa binmişler 47a-18

üzerine at äal-: Saldırmak, hücum etmek.

ilçinüñ üzerine at äaldı irüp úllıcıyla yüzinde ve başında çalup depeledi 30a-1

(bir şeye) yüz dut-: Yönelmek. (ADS)

kÀfirüñ putı äınup münhezim oldu úaçmaàa yüz dutdılar 22a-19

8. Yer Tamlayıcısı + Zarf+ Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

yire berÀber eyle-: Temeline kadar yok etmek, tahrip etmek. (ÖADS, s. 1117: yerle bir etmek)

Midillü úalèasınun üzerine düşdi ùoplar úurup dögdü óiaÀruñ beşyüz arşun miúdÀrını yire berÀber eyledi 33a-1

9. Zarf + Nesne + Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

aç úurt (úoyuna girer) gibi hücüm it-: Büyük bir istekle. (ADS: aç kurt gibi)

Rým İli Beglerinüñ bahÀdırları àAziler ile aç úurt úoyuna girür gibi kÀfirüñ üzerine hemÀn bir uàurdan hücým idüp 51a-16

bodur boúun elinden èÀciz ol-: Küçümsenen bir kişiden dolayı zor durumda olmak.

*Sulûân Selim öldürmedük Âdem úomadı bir **bodur boúuñ elinden èAciz olduú** imdi hemân sen gel görün biz ùtatum elüñe virelim diyü 37b-11*

III. Üç Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Bunlar fiilden önce gelen ve onun anlamını etkileyen özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi ad ögelerinden üçünün yan yana gelmesiyle oluşan birleşiklerdir.

1. Nesne + Yer tamlayıcısı + Zarf + Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

èÂlemi gözüne ùar eyle-: Bir kimseyi çok sıkıntılı bir duruma sokmak. [ADS: (birine) dünyayı zindan (zehir) etmek (dünyayı başına dar etmek)]

*Sulûân Meómed'e getürdiler **èÂlemi Uzun Óasanuñ gözine ùar eylediler** èAcem leşkeri ùÁúat getürmeyüp Uzun Óasan úaçdı leşkeri úılıçdan geçdi 26b-18*

2. Nesne + Yer tamlayıcısı + Nesne + Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

(birini bir yerde) beg dik-: Bir kimseyi bir yere bey olarak atamak.

*Úara Boàdan neslinden èulýfe yir bir kÂfir var idi anı anda **beg dikdiler** 48b-3*

B. Atasözü Niteliğindeki Kalıp İfadeler

Atasözleri bir ulusun ortak düşünce, inanış ve tutumuyla belirmiş kalıp ifadelerin önemli bir bölümünü oluşturan sözlerdir. Belli kalıp içinde belli sözcüklerle söylenen atasözlerin ataların uzun yıllara dayanan deneyimleriyle oluşmuş bilgiyi kalıp bir ifade ile öğüt olarak kurallaştıran sözlerdir. Atasözleri biçim özellikleri bakımından klişe duruma gelmiş sözler oldukları için sözcükleri değiştirilip yerine başka sözcükler konulamaz (Elçin, 1993: 629).

Metnimizde geçen atasözlerinden "bugün bana ise yarın sana" kalıp ifadesi günümüzde de kullanılırken diğeri yazı dilimizde yer almamaktadır.

èavrat úral yerine pÀdişÀh olmaz: Kadından padişah olmaz.

bir èavratsın Budun taòtı èavrata münÀsib degül èavrat úral yerine pÀdişÀh olmaz úalèayı baña teslîm eyle ve illÀ òarbî alurum" dedi 50b-3

bugün baña ise yarın saña: Bugün birinin başına gelen kötü bir durum, daha sonra başka birinin de başına gelebilir. (ADS; ÖADS, s. 206)

Yıldırım ÖAn eyitdi: "Senden dilegüm budur kim benüm ocaum söyündürmeyesin Tatar leşkerin alup bile gidesin **bugün baña ise yarın sañadur** ocaú söyündürmek eyü olmaz" didi. 14a-16

C. İlişki Sözler Niteliğindeki Kalıp İfadeler

Söz varlığı içinde yer alan bu ögeler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözlerdir. Sabahleyin kalkıldığında söylenen "günaydın"dan başlayarak yeni bir eve taşınana söylenen "güle güle oturun" gibi kalıp sözler, bir toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası kabul edilmektedir. Bugün dilimiz ilişki sözler açısından büyük bir zenginlik göstermektedir (Aksan, 1996:34). Metnimizde ilişki sözler niteliğinde birkaç örnek yer almaktadır.

muştuluk olsun: Müjdeler olsun.

*èOâmÀn ola çou àazÀlar ide saña **muştuluú olsun***
2b-2

bayram úutlu olsun: Bayramın hayırlı, uğurlu olsun.

SulùĀn MurĀda gelüp "**bayram úutlu olsun**" diyüp bayramlaşdılar üç gün anda bayram idüp oturdılar 22b-4

kendü saà olsun: Biri için sitem yollu bir şey söyleneceği zaman söyleyenin iyi niyetini belirtmek amacıyla sözün başına getirilen bir söz. (ADS, sağ olsun)

SüleymĀna òaber gönderdi: "Emirüm ulu úarındaşum atasız gitdiyse **kendü saà olsun**" diyü pişkeşler ve armaànlar gönderdi. 15a-2

D. Arkaik Kelimeler

aralıú: Yer, mahal, ara; esna, sıra. (TS, C.I, s. 184)

ÚaraóiaĀrla Bilecik **aralıàın** ve Üomanıç úaàını ve Ermenek úaàını ol **aralıàı** anlara yaylaú ve úışlaú virdiler 1b-14,15

meger úızılbaş imiş ol **aralıúda** òurýc idüp geldi 33b-17

ve Tekye ilinden çou òalú cemè eyledi ol **aralıúdan** úalúup Anaòolı Beglerbegisi Úaragöz PĀşĀnuñ üzerine vardı 34a-2

arúalan-: Dayanmak. (TS, C. I, s. 216)

Miãır SulùĀnı Üumanbay daòı èaskeriyle ve yaraàıyla óĀøır olup şehirden úaşra çıúup Miãır şehrini **arúalanup** úurdılar 40a-2

artı: Geriye kalan. (KBS, C. I, s.81)

at úrkündisi oldu atlar boşandı birbirine doúundı ol gice anlara bunuñ gibi óĀl oldu **artıların** birbirin úurdılar 8a-9

becene: 1. Kulübe (TS, C.I, s. 472; DS, C. I, s. 592)

küffĀr daòı ãarp yirlere ve úaàlar başına **beceneler** olup úurdılar 31a-18

2. ıssız تنها korkunç (yer), sarp taşlık kayalık (yer) (DS, C. I, s. 592)

ãarp yerlerde ve **becene** aàızlarında úurup òayli cenk eylediler 31b-3

bozdoğan: Gürzün Türkçe adıdır. Silahın icadından evvel harp aleti olarak kullanılırdı. Bu nevi harp aletlerine "topuz, şeşper" de denilirdi. (KBS, s. 167; TTS, C. I, s. 241)

*hemÀndem úarşudan **bozdoàanla** atup urup depesi üzerine yíúıldı andan úılıcla pÀre pÀre eylediler 31b-15*

börk: Başa giyilen külah, kalpak gibi şeyler. (TS, s. C. I, s. 667; KBS, s. 173; TTS, C. I, s. 243)

*èAli PÀŞÀ eyitdi ey úarındaş úamu leşkerüñ úızıl **börk** giysünler sen aú börk giy didi 4b-5*

çap-: Yağmalamak; saldırmak, hücum etmek. (KBS, s. 219; TS, C. II, s. 826)

*SüleymÀn PÀŞÀ Òayraboliya ve Çorlı vilÀyetine aúın idüp **çaparları** girü Geliboliya gelürler idi 6a-12*

çeri: Asker (KBS, s. 232; TS, C. II, s. 860; TTS, C. I, s. 353)

*Anaúolı ve Rým İli **çerisi** gelüp kÀfir **çerisi** üzerine bir uâyrdan hücým itdiler 22b-2*

çet-: Erişmek, yetişmek, ulaşmak. (DLT, s. 143)

*Lurdan adlu bir kÀfir daði çetüp BurÀú Reéis barçasına **çetdi** ve bir úarafına bir kÀfir daði çetüp BurÀú Reéisi aralarına alup èaôım cenk oldu biri 32a-10*

degme: 1. Haberci, elçi. (DS, C. II, s. 1403)

*ve úul úÀifesin muókem øabù idüp kendü **degmeleri** idinmiş idi 45a-9*

2. Her, herhangi bir, her bir, gelişigüzel. (TS, C. II, s. 1044)

*zirÀ ol beriyye úılsım-ı diyÀr-ı Mıãır olup andan **degme** ãÀóib-úıran geçmiş degildi 39b-12*

doúun-: Çarpmak. (KBS, s. 293; DLT, tokınmak s. 634)

*at úrkündisi oldu atlar boşandı birbirine **doúundi** ol gice anlara bunuñ gibi óÀl oldu artıllaruñ birbirin úırdılar 8a-9*

doúuş-: Vuruşmak, çarpışmak. (DLT, s. 635; TS, C. II, s. 1198; ETD s. 471)

èAli PÀŞÀ eyitdi varalım bunlaruñla **doúuşalım**
34b-8

dovuca: Bir tür gönüllü asker. (TS, C. V, s. 3832)

Rým İli **dovucaları** úatına geldiler 15a-16

dün: Gece. (TS, C. II, s. 1312; DLT, s. 670)

úralla buluşup dögüşüp **dün** baãàunun idüp úral
leşkerin Tuna áuyına dökdi helÀk ve àarú oldılar
10a-7

düş-: Üzerine yürümek, hücum etmek. (TS, C. II, s. 1349)

Şama vardı Şamuñ óiãÀrına **düşdi** alımadı
èÁúibet yaama itdi cebrle aldı 12b-17

düşelek: Hasılat, gelir, kazanç, hisse. (TS, C. II, s. 1344; KBS, s. 314)

èAli PÀŞÀ eyitdi: bunlara bir **düşelek** olsa
pÀdişÀh eyitdi imdi bunlara bir düşelek bul èAli
PÀŞÀ vardı bunlara bir düşelek buldı 11b-2,3

egirt-: Kuşatmak, kalenin etrafını kuşatmayı
emretmek. (DLT, s. 171)

Balabancıú dirlerdi bir úulı var idi òÀã er
idi anı üzerinde úodı iki óavÀleyi yaptılar
Burusayı **egirttiler** ÓiãÀrdan úaşra kimse çıúmaz
oldı 3a-17

gömgök: Aşırı derecede. (TS, C. III, s. 1745)

EflÀú çerisiyle yetmiş seksen biñ çeriyle cemè
olup üç dört yüz ùob èarabalar ile çekilüp **gömgök**
demüre àarú olup bunuñ gibi heybetle Belàrada geçüp
21a-17

güwegü: Damat. (KBS, s. 400)

ve sancaú beglerinden pÀdişÀhuñ **güwegüsi**
FerhÀd Beg ve Úaraman Beglerbegisi Úaragöz Beg
bunlar çeriler cemè idüp 29a-17

ılàar: Hücum, akın yerinde kullanılır bir
tabirdir. Başıboş atı sürmek manasına olan ılgamak
masdarından meydana gelen bu kelime için Hüseyin

Kâzım Beyin "Türk Lügati"nde Çağatay ve Azeri Türkçelerine mahsus olarak : 1. Çağatay Türkçesinde "akın, taraç; başıboş atın dörtleme koşması; ılgar; Hafif süvari ile düşmanı vurup taraç etme.", 2. Azeri Türkçesinde de " sürüp koşturma, ılgar, tek ü taz, akın, çapul" izahati vardır⁷.(TS, C. III, s. 1940; DS, C. IV, s. 2467; TTS, C. II, s. 3)

*SinÀn PÀŞÀ giceyle Remleden çıúup **ılàarla** áazzÀli üzerine gitmiş idi Remle ehli èOâmÀnlıyı 39b-1*

ıssı: Sıcaklık, hararet. (TS, C. III, s. 1979)

*ammÀ áusuzluúdan ve **ıssıdan** ve úitliúdan çou kişi helÀk oldu 47b-3*

ışıú: Derviş, Bektaşî dervîşî⁸. (TS, C. III, s. 1988; TTS, C. II, s. 9)

*Timur ÒÀn çün gördi kÀfir leşkerin hey yaman ışıúlardur ne úatı ceng iderler didi eyitdiler: **ışıúlar** degillerdür kÀfir çerisidür didiler 13a-19, 13b-1*

igen: Çok, gayet, pek, ziyade. (TS, C. III, s. 2014)

*Arnavuduñ Àâilerine aúın áaldı ammÀ kÀfir **âarplanup** igen òayr itmediler 47b-18*

ilt-: Götürmek, ulaştırmak. (TS, C. III, s. 2065)

*kÀfir eyitdi ben sizi bir yirden **iltem** ki kimse görmeden óiãÀra girevüz didi 5b-3*

úaàirt-: Derleme Sözlüğünde kelime kağır-biçiminde seslenmek, çağırarak anlamıyla kullanılmıştır. Metnimizde de -t- ettirgenlik eki

⁷ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, C. II, s. 3.

⁸ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü** adlı eserinde bu kelimenin âşık kelimesinden bozma bir kelime olduğunu belirtmektedir. Bursa'da ışıklar mevki de orada velî sayılan bazı kimselerin oturmuş yahut gömülmüş olmasındandır demektedir.

ilavesiyle aynı anlamda kullanılmıştır. (DS, C. IV, s. 2595).

*èArab bu anda èAciz úaldı cevÀb virmedi pes pÀdişÀh èAli PÀşÀyı **úaàirdup** eyitdi: "èAli bu úÀêilar oúumuş mıdır?" èAli PÀşÀ eyitdi: "SulùÀnum oúumayan úÀêi mı olur?" 11a-17*

úaúı-: Öfkelenmek, kızmak. (TS, C. IV, s. 2166; KBS, s.453; DLT, s. 252)

*SulùÀn Selim daòı **úaúıyup** bu defèa bi'l-küllıye ol úÀifeden dutulanları daòı úırdı 40b-9*

úarañýluú: Karanlık. (TS, C. IV, s. 2270)

*Edirne de úarÀr idüp ikindü vaútinde tam gün dutulup èÀlem **úarañýluú** olup ve úuyruklu yıldız úoadı 20a-1,2*

úaravaş: Cariye, hizmetçi, köle. (TS, C. IV, s. 2279; TTS, C. II, s. 200)

*Emir SüleymÀn daòı SulùÀn Meómede eyü oàlanlar ve **úaravaşlar** ve úumaşlar envÀèından gönderdi 15a-3*

úıràun: Geniş ölçüde öldürme, kıtal. (TS, C. IV, s. 2506)

*kÀfirüñ üzerine hemÀn bir uàurdan hüçým idüp èaòım **úıràun** eylediler kÀfirüñ kimisi gemilerine binüp úaçdı kimi āuya düşüp àarú oldu 51a-17*

*her birinde èaòım cenk ve **úıràun** oldu 51b-18*

kiçi: Küçük, ufak. (TS, C. IV, s. 2550; KBS, s. 525)

*Emir SüleymÀn úız úarındaşı FÀúıma Òatunı ve **kiçi** úardaşı ÚÀsımı Úosúanünde rehın úodı ki hiç yaàıllıú itmeye 14b-17*

küy-: Etrafı gözetlemek, beklemek. (TS, C. IV, s. 2781)

*SulùÀn MurÀd Burýsadan çıúdı UlubÀda geldi UlubÀd köprisinde **küydiler** köpri başında oturdılar Düzme MuãúafÀ daòı geldi köprinüñ bir yanında oturdu 19a-5*

muştuluú: Müjde, beşaret. (TS, C. IV, s. 2816)

*yÀ yigit bir oàluñ ola adı èOámÀn ola çou àazÀlar ide saña **muştuluú** olsun 2b-2*

óúı-: Davet etmek, çağırmaq. (TS, C. V, s. 2947; KBS, s. 619; DS, C. V, s. 3278)

OròÀn áÀzi tamÀm memleketlere pÀdişÀh olup úarındaşı èAli PÀşÀyı úatına óúıyup geldi 4a-16

öñürdi: Önce, ilk önce, daha önce. (TS, C. V, s. 3107; KBS, s. 663)

MuãufÀ PÀşÀyı on beş gün öñürdi deryÀdan ùonanmayla göndermişidi ardınca SulùÀn SüleymÀn daòı saèÀdetle Anaùoliya geçüp 42a-15

sanç-: Saplamak. (DLT, s. 487; TS, C. V, s. 3300)

Óaúúa çou şükr idüp úraluñ başın cidÀya sancup úaldırdılar münÀdiler nidÀ úııup çaàırdılar 22a-15

ãarplan-: Tarama sözlüğünde doğumda güçlük çekmek anlamına gelen bu kelime, metnimizde güçlenmek, güçlü hale gelmek anlamında kullanılmıştır. (TS, C. V, s. 3322)

pÀdişÀh anda yaylaúa çıúup oturdı ol cÀnibde olan Arnavuduñ Àãilerine aúın ãaldı ammÀ kÀfir ãarplanup igen òayr itmediler 47b-18

segirt-: Saldırmak, hücum etmek. (TS, C. V, s. 3370; DLT, s. 503)

ve Firuz Beg'e aúın virdiler varup EflÀú'a segirdüp àÀyet ùoyum geldiler 9b-14

siñirle-: Hareket edemez hale koymak için vurup ayak sinirini kesmek. (TS, C.V, s. 3478)

bir èazab ve bir yeñiçeri anda óÀøır bulunup úraluñ atını siñirlediler úral anda düşdi 22a-12

söyündür-: Söndürmek. (TS, C.V, s. 3544)

Tunus'ı Barbarice almışdur giderek bize daòı øararı doúunur ulalmadan söyündürmek gerek 46b-18

ãuvar-: Sulamak. (TS, C.V, s. 3594; DLT, s. 545)

bu çıúan ãulardan kimi içer kimi bÀà u bÀàçe ãuvarur kimi çeşmeler aúıdur 2a-19

ùap-: Tabi olmak, boyun eğmek. (DLT, s. 573; TS, C. V, s. 3743)

Süleymân Pâşânuñ èadl [ü] dÂdını görüp müslümân oldılar il hep aña **ùapdılar** 4b-19

terslik: Çöplük, süprüntülük, gübrelik. (TS, C. V, s. 3796)

bu kÂfir bunları ùoârı Çemnik Úalèasına getürdi bir **terslik** var idi óiãÀra úarşu yaıılmiş idi hep kÂfirler òarmanda idi óiãÀr òÀli idi ol **terslikden** giceyle girdiler óiãÀrı aldılar amma kÂfirden kimse incidmediler 5b-9

ùouat: Kale içi, siper, barikat. (TTS, C. III, s. 510)

ol úızılbaş Óasan Òalifeye óú douundı helÀk olup **ùouat** içinde bir fiàÀn úopdı 34b-14

ulal-: Artmak, çoğalmak. (TS, C. VI, s. 3938)

Tunus'ı Barbarice almışdur giderek bize daòı øararı douunur **ulalmadan** söyündürmek gerek 46b-18

uluca: Köken Bilgisi Sözlüğünde ana baba, aile büyüğü anlamıyla Anadolu ağızlarında kullanıldığı belirtilmektedir. Kişi Adları Sözlüğünde ise aynı kelimeye önder, üst derecede bulunan kimse anlamı verilmiştir. Metnimizde de uluca, önder, ileri gelen kimse anlamında kullanılmıştır. (KBS, s. 965)

óiãÀrı aldılar amma kÂfirden kimse incidmediler kÂfirlerine inèÀmlar iósÀnlar itdiler velikin içlerinde **ulucaların** dutdılar óiãÀruñ limanında gemiler var idi ol gemileri aldılar ol kÂfirleri içine úoydılar úarşu yaúada duran àÀzilere gönderdiler 5b-11

üş-: Üşmek, üşüşmek, topluca saldırmak. (DLT, s. 717; DS, C. VI, s. 4799)

Mezid Begi tenhÀ bulduài gibi èale'l-àÀfilin ŞihÀbüd-din PâşÀ üzerine **üşdiler** şikest vÀúie oldı 20b-10

varca: Olanca, bütün. (TS, C. VI, s. 4147)

meékylÀt úısmından İstanbulluñ **varca** zevÀdesi ol cÀniblerde idi 49b-4

yapın-: Takınıp kuşanmak. (TS, C. VI, s. 4298; DLT, s. 745)

*İslâm leşkerinüñ bahâdır yigitleri daði yayaú olup úalúanların **yapınup** ùaàa düşüp hücým eylediler 31b*

yarındası: Yarın, ertesi gün. (TS, C. VI, s. 4349)

*Yeñibâçeye çadırına gitdi **yarındası** SulùÀn Selim Yeñiçeri Aàasın çaàirup yeñiçeri gelüp divÀn itdi 37a-4*

yasaúlu: Tarama Sözlüğünde yasak kelimesi kanun, kaide, türe (adalet), anlamında kullanılmaktadır. Yasaklı biçiyile sözlüklerde rastlamadık. Metinden hareketle yasaklu kelimesinin adaletli, yasalara uyan kimse anlamına geldiğini düşünüyöruz.

*Yıldırım ÓÀn àâyet **yasaúlu** idi kimesne bir óabbeye yoúmazdı atlarına arpa äatun almaàa Úonya óalúından arpa istediler 11b-11*

yaya: Piyade. (TS, C. VI, s. 4436; TTS, C. III, s. 608)

*ve ol boàaz óiãÀrların alup atlası ve **yayası** Mora diyÀrını urup tÀlÀn itdiler 44a-9*

yayabaşı: Serdar, piyade kumandanı. (TS, C. VI, s. 4436; TTS, C. III, s. 611)

*on nefer **yayabaşını** pÀşÀlara gönderüp dediler ki pÀdişÀhumuzuñ oalı SulùÀn Selim dir kendüsi mariø olmışdur 35a-15*

yayaú: Yayan. (TS, C. VI, s. 4437)

*ordusunda bulunan èavratları **yayaú** èasker ardınca yola düşüp Tebrize dek bile gitdiler 38a-19*

yazu: ova, düz yer. (TS, C. VI, s. 4460; DLT, s. 765)

*Óaleb yanında Mecnÿn Üıbıú **yazusunda** buluşup uàraşdılar 12b-10*

yegin: Tez, tez davranışlı, atılğan. (TS, C. VI, s. 4477)

*ùaàılan aúıncılar yügrük ve **yegin** atlular kÀfirüñ ardına düşüp 23b-17*

yoú-<yoúa-: El sürmek, dokunmak, yoklamak. (TS, C. VI, s. 4645)

Yıldırım Ôân àâyet yasaúlu idi kimesne bir óabbeye **yoúmazdı** atlarına arpa áatun almaàa Úonya òalúından arpa istediler 11b-11

yügrük: Hızlı giden, çok koşan. (TS, C. VI, s. 4743; DLT, s. 821)

ùààılan aúıncılar **yügrük** ve yegin atlular kÀfirüñ ardına düşüp 23b-17

SONUÇ

Kuruluş devrinin tarihî yönden aydınlatılmasına ışık tutan anonim *TÀrih-i Âl-i Osman*, aynı zamanda o devir Türkçesinin dil zenginliğini yansıtmaya bakımdan da önemli bir eserdir. Eserde buna yönelik olarak yer alan arkaik kelimeler, terimler, deyimler ve özellikle kalıplaşmış birleşik fiiller dikkat çekmektedir. Eserin söz varlığı içinde yer alan arkaik kelimelerin bir kısmı kültür değişiklikleriyle ilgili olarak bugün kullanılmayan kelimelerdir. Bazı kelimeler ve kalıp yapılar ses değişiklikleriyle bugün de yaşamaktadır. Bu yapılar dilimizin tarihi gelişim sürecini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca eser, kalıplaşmış birleşik fiiller yönüyle de oldukça zengin malzeme sunmaktadır. Bu da Türkçenin kalıplaşmış birleşik fiiller açısından her devirde zengin bir dil olduğunun açık bir göstergesidir. Günümüzde bu yapılar üzerinde ayrıntılı çalışmaların azlığı da göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın konu üzerinde yapılacak başka çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülebilir.

KISALTMALAR

ÖADS: (Ömer Asım Aksoy) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

ADS: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü

BTS: Büyük Türkçe Sözlük

DLT: Divanü Lügati't-Türk Dizini

DS: Türkiye Türkçesi Ağızları Derleme Sözlüğü

ETD: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish

KBS: Köken Bilgisi Sözlüğü

TS: Tarama Sözlüğü

TTS: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü

C: Cilt

s: Sayfa

KAYNAKÇA

Adalıoğlu Hasan Hüseyin (1999), "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân Geleneği", *Osmanlı / Bilim*, Ankara, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları: 286-292.

Aksan Doğan (1996), *Türkçenin Söz Varlığı*, Ankara, Engin Yayınevi.

Aksoy Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (I-II)*, Ankara, İnkılap Kitabevi.

Atalay Besim (2006), *Divanü Lûgat-it-Türk (Dizin)*, Ankara, C. IV, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, <http://tdkterim.gov.tr/atasoz/> (05.08.2010).

Babinger Franz (2000), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Çev. Coşkun Üçok), Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (05.08.2010).

Clauson Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London, At The Clarendon Press.

Develioğlu Ferit (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

- Dilçin Cem (1983), "Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı ve Tarihsel Sözlüğü", *TDAY-Belleten*: 23-38.
- Dinçer Aslıhan (2010), (tanıtma) "Deniz Öztürk, Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 24: 178-184.
- Elçin Şükrü (1993), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Gülensoy Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (I-II)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mehmet Bahaeddin (1997), *Yeni Türkçe Lügat*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Mütercim Asım Efendi (2000), (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs) *Burhân-ı Katı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk Deniz (2008), *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk Necdet (1999), *Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı, Osmanlı / Bilim*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları: C. 8, 257-261.
- Pakalın Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III)*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Redhouse Sir James W. (2001), *Turkish and English Lexicon*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Steingass Francis Joseph (1930), *Persian-English Dictionary*, London, Printed in Great Britain By Lowe & Brydone Printers Ltd.
- Şahin H. (2006), *Şeyh İmam el-Bardahî-Câmi'ül-Fürs II (Dizin ve Tıpkıbasım)*, The Departman of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.

- Şahin Hatice (2004), *Türkçede Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Şahin Hatice (2006), *Şeyh İmam el-Bardahî-Câmi'ül-Fürs I (İnceleme-Metin)*, The Departman of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- Şahin Hatice (2006). "Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20: 123-129.
- Şemseddin Sami (1992), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Tarama Sözlüğü* (2009), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü (I-VI)* (2009), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.